

elutasítani eleve még a róla alkotott legelfogultabbnak látszó véleményt sem" (uo.). Másfelől, kevés utalás történik a Somogyi Sándortól sajtó alá rendezett, 1843–1867 közötti tekintélyes levelezésanyagra.

Beke Albert valószínűleg azért támaszkodik kevésbé erre, mert a levelestár tartalma erősen módosítaná, sőt cáfolná egyes megállapításait. E kötetben igenis megnyilatkoznak Gyulai érzései, soraiból éppen nem „érzelmi életének sívárságára” következtethetünk. Az ellenkezőjéről győzhetnek meg főként Arannyal meg Lévayval váltott episztolái, Szendrey Mariához intézett leánykérése. Ha a Bach-korszak alatti leveleiből gyakran keserűség árad, az nem annyira költői önkritikájának következménye. Sokkal inkább bántja az, hogy a hazai közönség nem támogatja az igényesebb és általa korszerűbbnek tartott törekvéseket, aminek jellemző példája a Pákh Alberttel együtt nagy gonddal szerkesztett *Szépirodalmi Lapok* gyors bukása. Hol lehangolják, hol felháborítják az avult ízlésű (Császár Ferenc meg társai), továbbá a felszínes, önkényes, provincializmust támogató szerkesztők (Török János). Somogyi Sándor kötete azt is mutatja, hogy a

tolfforgatók színe-javának Gyulai nemcsak a megbecsülését, hanem a rokonszenvét is elnyerte Bachék s részben Schmerling alatt. Ez később erősen megváltozott, nagyrészt kivételes hatalmi helyzete következtében. Am vajon nem kell-e más fontos tényezőkkal is számolnunk, amelyek elzárták lassan megújuló korától? Elszigetelődése emberi elmagányosodásából is következhetett. S ezt nem szabad annyira mellékkörülményként kezelni, amint a *Hatalom és szerep* fejezeteiben történik. Az érett férfi nemcsak testvérét, feleségét, gyermekeit temeti el, hanem aránylag korán elveszíti bizalmas embereit is, Sükei Károlyt, Bérczyt, Pákh Albertet. Ne csodálkozzunk rajta hát, hogy a múltba vágyott – érzelmei is oda hívták vissza!

A monográfia előzéklapja szerint „előkészületben van” Beke Albert könyve Gyulai Pál esztétikájáról. Kíváncsinos volna, hogy ebben kevesebb előítélettel, jóval több indulatmentes, higgadt megállapítással találkozunk. A szerző sokat tud tárgyáról, általában a XIX. század magyar irodalmáról. Ha több önkritikával élne, kutatásainak nem kis hasznát láthatná irodalomtörténet-írásunk.

Nagy Miklós

PÉTER I. ZOLTÁN: „LÁTVA LÁSSANAK...”

[A borítón: „Hogy látva lássanak...”] Ady Endre Nagyváradon. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1993. 141 l.

Ha számba vesszük Ady pályafutásának szakaszait és állomásait, életében és fejlődésében egyaránt kiemelkedő a Nagyváradon töltött csaknem négy év (1900 január–1903 október) szerepe és jelentősége. Ady vallomásai s az életrajzi és összefoglaló művek mellett nagyszámú cikk, tanulmány és önálló munkák sora foglal kozik e kapcsolat-tal, különféle részleteit és vonatkozásait föltárva (ÖPM I–IV., ÖV I–II., Fehér Dezső, Nagy Andor, Nagy Endre, Dut-

ka Ákos, Lengyel Géza, Bóka László, Hegedűs Nándor, Dénes Zsófia, Indig Ottó, *Emlékezések Ady Endréről* stb.).

A mai Várad is híven és büszkén őrzi Ady harcos-garabonciás emlékét és ot-tani éveinek nyomait. A legújabb bizonyosság erre Péter I. Zoltán könyve: életrajzi időrendbe fűzve s a modern, polgárosodó fejlődésnek nekilendülő, nyugtalan szellemiségű várost jellemző korrajzba foglalva tekinti át Ady váradi életének jelentősebb eseményeit és for-

dulatait, a várossal való kapcsolatát. A szerző Ady iránti lelkes, elmélyült érdeklődéssel, alapos hely- és kortörténeti tájékozottsággal s az Ady-irodalom beható ismeretében vállalkozott a feladatra, hogy – elsősorban a hely múltjához kötődő váradi lokálpatriótákkal – népszerű, megelevenítő formában ismeresse a fiatal Ady ottani életének és működésének érdekes részleteit, emberi kapcsolatainak és szellemi-művészi érlelődésének főbb mozzanatait (a Váradra kerülés előzményei; a kormányparti Szabadságnál töltött, egyre nyomasztóbb másfél év; át lépés a független Nagyvárad *Napló*-hoz, a publicista kibontakozása, harcok radikalizmusa; életmódja, barátok és cimborák, példaképek és ellenfelek; életének helyszínei: albérleti szobák, szerkesztőség, szórakozóhelyek, kávéház, kocsmák, szerelmek, színházrajongás; Léda: a költő újjáéledése, Párizs hívása; A Holnap; későbbi látogatások, kapcsolatok). A fejezetek anyagát bőszéges idézetek elevenítik, egykorú újságcikkek, Ady-írásokból, kortársi emlékezésekből és a témára utaló irodalomból.

Péter I. Zoltán gondosan összegyűjtötte az életrajzi forrásoknak a váradi évekre vonatkozó közléseit – jórészt ezekből merít –, s adatait a jelenre, a mai állapotra vetíti. Topográfiai és helytörténeti ismeretei birtokában végigjárta és azonosította a helyszíneket, jelezve a változásokat, az átalakított vagy lebontott, eltűnt épületeket, s eligazításul közli a régi és a mostani házszámokat. A szerző szakképzettségéhez (építészet; tanulmánykötete jelent meg a váradi római katolikus templomokról) közel is áll az ilyen pontosító kiegészítés.

A váradi olvasók bizonyára szívesen fogadnának bővebb összefoglaló helyrajzi ismertetést a század eleji, azóta többé-kevésbé megváltozott, átépített városról, a szóban forgó épületek régi arcúlaról. Ezt az igényt némileg kielégíti, de

csak részben pótolja a könyvet illusztráló 47 kép, köztük a szerző gyűjtötte régi képeslapoknak múltidéző sora.

Péter I. Zoltán törekvése nyilván az volt, hogy Ady zajos és termékeny váradi éveinek eseményeit, tényeit összekapcsolja a topográfiával, azaz hozzákösse a ma is föllelhető helyszínekhez. Így persze hiányzik a könyvből néhány, helyhez kevésbé kapcsolódó életrajzi részlet. Például a Sas Edével és a Tiszántúllal való sajtóharc, a színikritikai csatározás, a Sándor Lászlóné-kapcsolat bonyodalma (1914), kissé homályban marad az 1914. évi Dózsa-vers (*Egyszer volt csak*) keletkezéstörténete. S éppen váradi szerző könyvében áll a régi Széchenyi téri kioszk képe alatt (16. sz.) a tévedést továbbörökítő, félrevezető aláírás: „Az egykori »Mülleraj« ma Ady-múzeum.” (Müller Salamon Szent László téri cukrászdáját nevezték „Mülleraj”-nak, de övé volt a kioszk nyári helyisége is: innen a téves azonosítás; a tények elhomályosultak az idő múltával.) – Egy eligazító térképvázlat mellett érdemes lett volna közölni több helyszín mai képét is; a Bazár-épületben volt híres Bodegáét mindenképp. Egy-két névelírás inkább sajtóhiba.

Bár a könyv pesti kiadónál (Széphalom Könyvműhely) jelent meg, elsősorban az erdélyi, váradi olvasók érdeklődésére gondolt a szerző. A diktatúra évtizedei alatt ugyanis a gazdag Ady-irodalom csak igen hézagosan, alkalmoszerűen juthatott be Romániába, s így most ez a kis kötet közvetítheti az ottani érdeklődőket közelebből érintő újabb kutatási eredményeket is.

A vidéki újságíróból zsenit felröpítő városnak, a régi Nagyváradnak a könyvből kibontakozó mozgalmas képe erősíti azt a véleményt, hogy Ady-nak sajnálatos, sőt vétkes mulasztása volt, amikor *A Vér városa* tervezett regényének csak a bevezető előhangját írta meg.

Kovalovszky Miklós